

УДК 327.8(470+571)+323.266:070(477)+316.472.4

Інформаційна війна: сутність, засоби реалізації, результати та можливості протидії (на прикладі російської експансії в український простір)

Г.В. САСИН

Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна, E-mail: hyryaanna@gmail.com

Авторське резюме

У статті розглянуто сутність та специфіку інформаційної війни, яка як явище існує з давніх часів та є глобальним ресурсом сьогодення. Методи і засоби інформаційної боротьби є невід'ємною частиною сучасних збройних конфліктів, які здатні привести до трагічних наслідків. Встановлено проблему інформаційної війни в Україні та її передумови. Досліджено, що проти України вже давно здійснюються інформаційні атаки, які розхитують ситуацію всередині країни та створюють негативний імідж України в світі. Прикладом інформаційних атак зі сторони Росії є: нав'язування ідей федералізації, надання російській мові статусу другої державної, проблеми Чорноморського флоту, проблематика паливно-енергетичного комплексу, проблеми Криму і кримських татар, звинувачення у продажу зброї у російсько-грузинській війні тощо. Проаналізовано застосування Російською Федерацією проти України засобів та методів інформаційного впливу. Встановлено, що сьогодні Росія веде інформаційну боротьбу відкрито, не шкодуючи фінансування. Виявлені основні напрямки та способи маніпулятивних, психоінформаційних технологій Російської Федерації відносно України. Автором запропоновано підходи щодо захисту інформаційного простору та національної безпеки України.

Ключові слова: інформація, інформаційна війна, гібридна війна, інформаційна політика, конфлікт, імідж, мас-медіа, інформаційна безпека України.

The informational war: essence, means of implementation, results and possibilities for counteraction (for example, Russian expansion in the ukrainian space)

H.V. SASYN

Uzhhorod national university, Uzhhorod, Ukraine, E-mail: hyryaanna@gmail.com

Abstract

The article is devoted to the essence and distinctive features of informational war as phenomenon which exists from the old times and became a global resource today. The methods and the tools of informational fight are an integral part of the military conflicts and might result with the tragic outcomes. The problem of informational war in Ukraine and its background have been studied. The author argues that informational attacks against Ukraine have started long ago. They are aimed at loosening of the situation inside the country and creation of a negative image of Ukraine abroad. Pushing of idea of federalization, speculations on Russian as the second official language, the problems of Crimea and Crimea Tatars, allegations of illegal weapons trade during the war between Georgia and Russia, etc. are the examples of Russian informational attacks. The author analyzed the methods and the tools of informational influence used by Russian Federation against Ukraine. The author argues that Russia fights informational war openly and spending huge funds. There were described the main directions and the means of manipulative and psycho-informational technologies of Russian Federation towards Ukraine. The author has suggested the approaches to defense of informational space and national security of Ukraine.

Keywords: information, information war, hybrid war, information policy, conflict, image, media, information security of Ukraine.

Постановка проблеми. Класичне визначення війни постійно зазнає змін, а традиційне бачення війни – застаріле та не відповідає вимогам часу. Сьогодні на інформаційному просторі ведуться інформаційні війни. Інформація – глобальний ресурс сьогодення, за допомогою якого збільшується ефективність керування в усіх сферах життя. Практично в усіх збройних конфліктах за останні десятиліття ефективно використовувалися методи та засоби інформаційної боротьби, які можуть призвести до таких трагічних наслідків, як: зміна суспільного ладу та політичного устрою; розпад держави; втрата армії; розвал економічної системи в країні; страта національної ідеї та духовних цінностей; загибель людей тощо.

В інформаційному просторі України йде безперервна боротьба за управління ресурсами, вплив і контроль на території нашої держави.

Події кінця 2013 – початку 2014 року стали драматичними для України. Внаслідок дестабілізації внутрішньої політичної ситуації, експансії Криму та «гібридної війни» на сході України змінилася геополітична ситуація не лише в Європі, а й в усьому світі.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемою інформаційних війн у політиці займалися видатні українські дослідники Почепцов Г., Карпенко Г., Ліпкан В., Остроухов В., Короход Я. та інші.

Зокрема, В. Карпенко [3] аналізує інформаційний простір України, показує інформацій-

ну експансію Росії, яка використовує в своїх цілях наші ЗМІ для поширення неоімперіалістичних ідей, подає форми російської експансії в інформаційному просторі України.

О. Саприкін [9], П. Шевчук [12], І. Костюк [4], О. Цуканова [10] досліджують проблеми інформаційних війн, розкривають сутність процесів інформаційного впливу на суспільство.

У вітчизняній науковій літературі недостатньо досліджені питання інформаційної війни. Поза увагою залишається виявлення причин захисту інформаційного поля України від інформаційних атак. Все це зумовлює вибір теми дослідження.

Мета дослідження – теоретичний аналіз інформаційних війн, аналіз загроз і причин недостатнього супротиву України на інформаційні атаки з боку Російської Федерації, пропонування методів захисту інформаційного простору та національної безпеки України протидії інформаційній війні.

Виклад основного матеріалу. Інформаційні війни як явище існували в тій чи іншій мірі з давніх часів. Здійснення інформаційних впливів з використанням інформаційної зброї (приховування інформації; подача її частково, у певному ракурсі; перебільшення наслідків) було зафіксовано літописцями на теренах України ще за Київської Русі. Так, загальновідомим є факт поїздки княгині Ольги до Константинополя, проте ні візантійські, ні руські джерела не висвітлюють причину та мету подолання такого довгого шляху. Войовничий князь Святослав заздалегідь повідомляв противника про свій похід, проте залишалися таємницею напрям та сили, котрі планувалося задіяти. Це давало можливість навести паніку у стані військ та швидко розгромити противника [2, с. 18].

Одним із перших у відкритому друці, хто написав про феномен інформаційних воєн був М. Маклюєн у 1960 роках. Уже тоді було відомо, що «холодна війна» ведеться за допомогою інформаційних технологій, так як у всі часи війни велися з допомогою передових технологій. Дослідник відмітив, що якщо «гарячі» війни минулого використовували зброю, знищуючи ворогів одного за іншим, то інформаційна зброя за допомогою телебачення та кіно, навпаки, занурює все населення у певний світ уяви: «земна куля тепер – не більше, ніж село» [6, с. 7].

Інформаційна війна є тотальним явищем, де неможливим є визначення його початку та кінця. Зокрема, на думку С. Расторгуєва, інформаційна війна – це наявність боротьби між державами за допомогою інформаційної зброї, тобто це відкриті та приховані цілеспрямовані інформаційні впливи систем (держав) одна на одну, з метою отримання переваги в матеріальній сфері, де інформаційні впливи – це впливи з допомогою таких засобів, використання яких

дозволяє досягати задуманих цілей [8, с. 455-456].

П. Шпиґа та Р. Рудник [13, с. 328] повідомляють, що нині є 4 підходи до визначення даного поняття:

- перший підхід трактує їх як сукупність політико-правових, соціально-економічних, психологічних дій, що передбачають захоплення інформаційного простору, витіснення ворога з інформаційної сфери, знищення його комунікацій, позбавлення засобів передачі повідомлень, а також інші подібні цілі;

- за другим підходом інформаційна війна – це найгостріша форма протистояння в інформаційному просторі, де першочергового значення набувають такі якості взаємодії, як безкомпромісність, висока інтенсивність суперечки та короткотривалість гострого суперництва;

- за третім підходом інформаційна війна інтерпретується як форма забезпечення та ведення військово-силових дій за допомогою найсучасніших електронних засобів (цифрових випромінювачів, супутникових передавачів та інших аналогічних засобів, які застосовуються для виконання військових завдань);

- четвертий підхід ототожнює інформаційні війни з кібернетичними війнами (протистояння між технічними системами).

Українські дослідники Д. Богуш та О. Юдін зазначають, що про ведення інформаційної війни можна говорити лише в тому випадку, коли здійснюється комплексний вплив на інформаційну сферу противника, який передбачає створення умов для ведення бойових дій або виступає як самостійний чинник, який змушує конфронтуючу державу відмовитись від намічених політичних, економічних чи інших цілей [1, с. 85]. При цьому особливостями інформаційної війни в будь-якому випадку є ризик і невизначеність її результатів.

Р. Чирва стверджує, що головне завдання інформаційних воєн полягає в маніпулюванні масами, дезорієнтації та дезінформації громадян, залучуванні супротивника своєю могутністю [11, с. 9].

Якщо розглядати нові інформаційні технології, як зброю, то ми приходимо до висновку, що вони здатні обернутися для людства катастрофою, адже в якості інструмента політики інформаційна війна означає панування одного суспільства шляхом обдурення народу іншої країни.

Є. Магда вважає, що інформаційна війна проти України спрямована не лише на розхитування ситуації всередині держави, а і на створення негативного іміджу України в світі. Стартував цей процес ще 2005 року під час першої газової війни. Тоді Україну успішно представили в якості нечесного, а згодом сумнівного транзитера газу, незважаючи на те, що протягом десятиліть Україна ніколи не допускала зриву поставок природного газу до Європи

через свою територію. Показово, що одночасно з цими звинуваченнями Росія наголошувала на необхідності будівництва газопроводів, альтернативних українській системі (Північноєвропейський газопровід у Балтійському морі, друга нитка «Блакитного потоку» в Чорному морі та розширення газотранспортної системи в Білорусі, що тепер належить Газпрому). До того ж звинувачення у крадіжках газу не підкріплювалися конкретними фактами [5, с. 140].

Ми погоджуємося з думкою О. В. Цуканова, який стверджує, що в останні роки Україна стала об'єктом інформаційних атак як зі сторони Заходу, так і Росії. Серед найбільш яскравих прикладів таких війн, зокрема зі сторони Росії, то серед них слід відзначити нав'язування ідей федералізації, надання російській мові статусу другої державної. В різні часи змінювався перелік провідних тем, таких як проблеми Чорноморського флоту, проблематика паливно-енергетичного комплексу, проблеми Криму і кримських татар, а також діяльність екстремістських політичних організацій таких як УНА-УНСО [10].

Вперше Україну перемогли в даній війні, коли поширювали та спотворювали інформацію про те, що Україна не здатна утримувати й обслуговувати ядерну зброю, внаслідок чого Україна добровільно позбулася ядерного статусу, втративши свій вплив на міжнародній арені.

А далі були «касетний скандал», газові війни України з Росією, звинувачення у продажу зброї в російсько-грузинській війні. При цьому слід відмітити особливість у тому, що за роки незалежності Україна ніколи не спрацювала на випередження, не зайняла активну позицію, а завжди лише оборонялася від інформаційних атак.

Слід відзначити, що те, що впродовж останніх років робилося російськими медіатехнологіями на теренах Криму, Півдня і Сходу України, у столиці та інших регіонах держави, часто не розглядалось, як загроза національній безпеці, а попит частини населення України на російські теле- та радіопрограми не викликав побоювань української влади у тому, що їх перегляд (прослуховування) з часом призведе до деструктивного і дестабілізуючого впливу на свідомість громадян, а через їхню свідомість – до зміни ставлення до самої України.

За словами Р. Чирви, політичний бомонд Росії добре засвоїв уроки Геббельса: той, хто контролює інформаційне поле, має владу [11, с. 8]. Крім того, автор переконана, що інформаційна навала почалася задовго до Євромайдану, адже Кремль вважав, що доля України – це виключно Митний Союз та інтеграція до Росії. Деякі навіть відверто натякали, що губернія у складі Росії – це перспектива для України, а інакше буде беззаконня, розруха, кінець незалежності та крах держави [11, с. 8].

І дійсно видно, що Росія не шкодує фінанси на інформаційну війну, подає інформацію, що держава розвалюється, що Україною керують радикали, фашисти, бандерівці, нацисти, хунта, які чинять масовий безлад, вандалізм, найстрашніше – вбивають людей на вулицях, спалюють будинки комуністів, «регіоналів» та російськомовних громадян.

Зокрема, канал «Россия 24» подавав відомості про те як більше 140 000 біженців покидали Україну та шукали притулку в Росії, показуючи при цьому картинки з українсько-польського кордону. І хоча Росія перший свій план провалила і Євромайдан переміг, однак це лише розлютило Росію та інформаційна війна набрала шалених обертів, яку Україна поки що програє.

Росія влаштує своїм глядачам повноцінне шоу «про жахіття та беззаконня в Україні, на яке не шкодують великих грошей – захоплюючий сценарій, вишукана акторська гра, відповідна музика, спеціальні ефекти, шокуючий відеоряд [11, с. 8-9].

І. Костюк має рацію, що сьогодні російсько-українська інформаційна війна ведеться відкрито [4, с. 58]. Крім того, дослідниця вказує на те, що в Україні краща ситуація з погляду плюралізму в медіа і доступу громадян до інформації. У Росії практично не існує широковідомих опозиційних каналів інформації (окрім телеканалу «Дождь», існував також інтернет-портал «Lenta.ru», але зі зміною головного редактора – Галини Тимченко цей ЗМІ втратив рівень довіри серед населення).

Поділяємо думку О. Саприкіна, який підкреслює, що інформаційна експансія є технологією набагато місткішою, ніж «інформаційна війна» або «інформаційна атака». Ці терміни можна вважати складовими інформаційної експансії. Інформаційна експансія – система, що склалася в засобах інформації розвинених держав, і методи, використані для пропагандистського забезпечення певних геополітичних цілей [9, с. 40].

Український учений В. Карпенко повідомляє, що можна впевнено стверджувати, що Росія проводить по відношенню до України інформаційну експансію [3]. Науковець впевнений, що українське телебачення та радіо і російське часто одну й ту ж подію висвітлюють по-різному. Він зауважує, що не потрібно дивуватися та обурюватися, адже чужоземний інформатор використовує наш національний простір в інтересах своєї держави [3].

Однією з форм використання інформації є технології створення іміджів. Так, звісно переважають негативні риси іміджу України, а саме: наявність бюрократії, корумпованість, корупційні скандали, відсталий сервіс, конфлікти в газовій сфері тощо; до позитивних слід віднести: орієнтацію України на демократичні зміни, ментальні та поведінкові характе-

ристики суспільства. Останніми в цьому списку – Євромайдан та війна з Росією.

П. Шевчук відмічає, що основними напрямками та способами маніпулятивних психоінформаційних технологій РФ відносно України були (та й залишаються надалі):

- поступове зниження міжнародного іміджу України з метою послаблення її геополітичного значення;

- відповідне дозування та спотворення інформації з метою дестабілізації ситуації в державі та впровадження власної політики «керovanого хаосу»;

- формування стереотипу меншовартості та вторинності українців, а також відповідне руйнування почуття нації та народу;

- домінування російської мови, культури та традицій для утвердження самоідентифікації при одночасному витісненні української мови та культури [12].

Кандидат військових наук Ю. Радковець після аналізу розвитку ситуації навколо України стверджує, що є всі підстави стверджувати, що сьогодні наша держава зіткнулася саме із «гібридною» формою ведення воєнних дій. Це підтверджується особливостями розвитку воєнного конфлікту, відмінною ознакою якого є відсутність прямих бойових зіткнень регулярних військ та існування змови держави-агресора з недержавними формуваннями, котрі діють на території України: загонами бойовиків, «козачтва», місцевого криміналітету, групами місцевого населення сепаратистського спрямування (колабораціоністами), зв'язок з якими формально цілковито заперечується. Використовуються нові, а точніше, брудні, методи та способи ведення цієї війни: підкуп, шантаж, залякування, викрадення людей, захоплення державних об'єктів, органів місцевої влади та об'єктів критичної інфраструктури, організація та проведення терористичних актів. Усе це супроводжується резонансними акціями насильства до непокірних та проявами мародерства. Соціально-політична та безпекова ситуація в Україні загалом та в її окремих регіонах штучно «розхитується» такого роду виконавцями до небезпечного рівня повного безвладдя. Водночас Росія, як держава-агресор, перекладає всю відповідальність за «брудну роботу» на недержавні формування (у тому числі збройні) [7, с. 37-38].

Подання інформації у вітчизняних ЗМІ значно проіграє російській стороні. Так, при висвітленні подій, пов'язаних з АТО на сході країни, цілком не варто було на початках операції повідомляти дані про кількість та дислокацію українських військових підрозділів, перелік та якість озброєння, номерні знаки, що нанесені на військову техніку, кількість убитих і поранених, виведення з ладу озброєння (наявність такої інформації дає змогу аналітикам терористів зіставити і обґрунтувати наведені циф-

ри). Необхідно досить делікатно підходити до показів на телеекрані похоронів загиблих. Непереверена чи сенсаційна інформація аж ніяк не слугує підняття бойового духу в сучасних умовах ведення антитерористичної операції на Сході України та може провокувати нові інформаційні загрози. Недопустимо, щоб випуски новин виглядали ніби повідомлення з фронту, в них більше присутньою повинна бути влада, яка може не лише щось коментувати, але й вдаватися до конкретних дій. Суспільству важливо почути не лише про наші поточні негаразди, але й довідатися про шляхи і напрями реформування державного будівництва, формування України як нової політичної нації, прояви солідарності на сході та заході держави. Тобто достатніх меседжів від влади про те, що робиться або що планується робити [12].

Вважаємо, що для захисту інформаційного простору та національної безпеки України необхідним є:

- зміна інформаційної політики (як зовнішньої, так і внутрішньої) з доповненням законодавчої та нормативно-правової бази, яка відповідала б нормам міжнародного права;

- здійснення захисту національної інформаційної сфери;

- просування української інформації на територію агресора, використовуючи при цьому сучасні технології;

- проведення люстрації серед власників українських медіа-ресурсів;

- зменшення впливу олігархів на ЗМІ;

- формування та захист сприятливого образу України за допомогою сучасних технологій;

- створення та підтримка національного бренду, розвиток конкурентоспроможності на міжнародній арені;

- здійснення політики для збереження єдиної української політичної нації, на зближення політичних поглядів населення Сходу та Заходу України;

- здійснення обмеження російської інформації, яка впливає на населення Півдня та Сходу України;

- контроль іноземних ЗМІ, які акредитовані та функціонують на території України;

- сприяння розвитку вітчизняних інтернет-ресурсів, які просувають іномовлення;

- збільшення якості та кількості українського продукту (цікаві телепрограми, друкована продукція тощо);

- здійснення діяльності в інформаційному та віртуальному просторі у національних інтересах нашої держави, поширення позитивної інформації про Україну;

- участь у світових інформаційних процесах;

- організація та проведення розвідувальної діяльності, пов'язаної з проникненням в органи влади інших країн з метою просування наших національних інтересів;

- контроль донесення правдивої інформації до споживача; заклики «вироблено в Росії», «не купуй російське» тощо, доцільніше було б замінити на «купуй українське», адже воно рідне, якісне та перевірене;

- блокування інтернет-ресурсів, які є загрозливими для інформаційної безпеки держави;

- стимулювання наукових досліджень щодо державної інформаційної політики та безпеки;

- вдосконалення рівня підготовки фахівців у галузі інформаційної безпеки.

Висновки. Таким чином, щодо України

здійснюється неймовірно потужна інформаційна війна, але українська влада ніколи не здійснює контрастувальних дій, а обмежується лише обороною. На нашу думку, наша держава повинна не лише оборонятися в інформаційній війні, а й вести наступальні дії по відношенню до агресора.

Крім того, необхідним є вироблення стратегії та тактики ведення боротьби в інформаційному полі та утворити структуру, яка буде займатися аналізом та збором необхідної інформації для боротьби на «випередження супротивника».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Богуш В.М. Інформаційна безпека держави [Текст] / В.М. Богуш, О.К. Юдін. – К.: МК-Прес, 2005. – 432 с.
2. Гуз А.М. Історія захисту інформації в Україні та провідних країнах світу: Навчальний посібник [Текст] / А.М. Гуз. – К.: КНТ, 2007 – 260 с.
3. Карпенко В. Інформаційний простір як чинник національної безпеки України / В. Карпенко // Українознавство [Текст]: науковий громадсько-політичний культурно-мистецький релігійно-філософський педагогічний журнал. – 2005. – № 3. – С. 182-192.
4. Костюк І.А. Інформаційні війни в контексті революційних подій в Україні [Текст] / Ірина Анатоліївна Костюк // Актуальні проблеми соціальних комунікацій: матеріали студентської наукової конференції, 22 травня 2014 р. – Київ, 2014. – С. 57-60.
5. Магда Є. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір [Текст] / Євген Магда // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 5. – С. 138-142.
6. Маклюэн М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека [Текст] / Пер. с англ. В. Николаева; Закл. ст. М. Вавилова. – М.; Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.
7. Радковець Ю.І. Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України [Текст] / Ю.І. Радковець // Наука і оборона. – 2014. – № 3. – С. 36-42.
8. Расторгуев С.П. Философия информационной войны [Текст] / С.П. Расторгуев. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2003. – 496 с.
9. Саприкін О. Інформаційна експансія, інформаційна війна та інформаційна атака у засобах масової інформації на прикладі Євро-2012 [Текст] / Олександр Саприкін // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 1. – С. 40-43.
10. Цуканова О.В. Інформаційні війни: вплив на суспільство [Електронний ресурс] / О.В. Цуканова. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer34/800.pdf>. – Назва з екрана.
11. Чирва Р. Інформаційна війна – зброя, страшніша за ядерну [Текст] / Раїса Чирва // Профспілкові вісті. – 2014. – № 13. – С. 8-9.
12. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти / П. Шевчук // Демократичне врядування. – 2014. – Вип. 13. – Режим доступу: <http://lvivacademy.com/visnik13/zmist.html>. – Назва з екрана.
13. Шпиґа П.С. Основні технології та закономірності інформаційної війни [Текст] / П.С. Шпиґа, Р.М. Рудник // Проблеми міжнародних відносин. – 2014. – Вип. 8. – С. 326-339.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2015

REFERENCES:

1. *Bohush, V.M., Yudin, O.K.* Informatsiyna bezpeka derzhavy (Information security state). Kyiv, 2005. 432 p.
2. *Huz, A.M.* Istoriya zakhystu informatsiyi v Ukraini ta providnykh krainakh svitu (History of information security in Ukraine and leading country of the world). Kyiv, 2007. 260 p.
3. *Karpenko, V.* Informatsiyyny prostir yak chynnyk natsional'noyi bezpeky Ukrainy (Information space as a factor of national security Ukraine). *Ukrayinoznavstvo: naukovyy hromads'ko-politychnyy kul'turno-mystets'kyi relihiyno-filosofs'kyi pedahohichnyy zhurnal*, 2005, no. 3, pp. 182-192.
4. *Kostyuk, I.A.* Informatsiyna viyna v konteksti revolyutsiynykh podiy v Ukraini (Information War in the context of the revolutionary events in Ukraine). *Aktual'ni problemy sotsial'nykh komunikatsiy: materialy students'koyi naukovoyi konferentsiyi 22 travnya 2014*. Kyiv, 2014, pp. 57-60.
5. *Magda, E.* Vyklyky hibrydnoyi viyni: informatsiyny vymir (The challenges of hybrid war: information aspect). *Naukovi zapysky instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 2014, no. 5, pp. 138-142.
6. *Maklyuyen, M.* Ponimaniye media: vneshniye rasshireniye cheloveka (Understanding media: external expansion of human). Moscow, 2003, 464 p.
7. *Radkovets', Yu.I.* Oznyaky tekhnolohiy hibrydnoyi viyny v ahresyvnykh diyakh Rosiyi proty Ukrainy («Hybrid War» Features in Russia's Aggressive Action against Ukraine). *Nauka i oborona*, 2014, no. 3, pp. 36-42.
8. *Rastorhuyev, S.P.* Filosofiya informatsionnoy voyni (Philosophy of information warfare). *Moskovskyy psikhologo-sotsyal'nyy institut*, 2003, 496 p.

9. *Saprykin, O.* Informatsiyna ekspansiya, informatsiyna viyna ta informatsiyna ataka u zasobakh masovoi informatsii na prykladi Yevro-2012 (Information expansion, information war and information attack in media for example Euro-2012). *Visnyk knyzhkovoyi palaty*, 2013, no. 1, pp. 40-43.
10. *Tsukanova, O.V.* Informatsiyni viyny: vplyv na suspil'stvo (Information war: impact on society). Regime to access: <http://www.sworld.com.ua/konfer34/800.pdf>
11. *Chyrva, R.* Informatsiyna viyna – zbroya, strashnisha za yadernu (information war – arsenal, worse than nuclear). *Profspilkovi visti*, 2014, no. 13, pp. 8-9.
12. *Shevchuk, P.* Informatsiyno-psykholohichna viyna Rosiyi proty Ukrainy: yak yiy protydiyaty (Information and psychological war of Russia against Ukraine: how to counteract it). 2014, no. 13. Regime to access: <http://lvivacademy.com/visnik13/zmist.html>
13. *Shpiga, P.S.* Osnovni tekhnolohiyi ta zakonomirnosti informatsiynoyi vijny. (Basic technologies and patterns of information war). *Problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 2014, no. 8, pp. 326-339.

Сасин Ганна Володимирівна – викладач
Ужгородський національний університет
Адреса: 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14
E-mail: hyryaanna@gmail.com

Sasyn Hanna Volodymyrivna – lecturer
Uzhhorod national university
Address: 14, Universytetska Str., Uzhhorod, 88000, Ukraine
E-mail: hyryaanna@gmail.com